

Jerzy Skorupka

Pojęcie pieniądza w przestępstwie z art. 310 k.k.

W przestępstwie z art. 310 k.k. jednym z przedmiotów wykonawczych jest polski albo obcy pieniądz. Analizując to pojęcie, pozornie sprawa wydaje się oczywista. Przedmiotem fałszerstwa jest pieniądz obiegowy w postaci banknotów i monet, którym płacimy codziennie za towary i usługi. Wnikliwe odczytanie analizowanego przepisu prowadzi jednak do wniosku, że sprawa jest bardziej skomplikowana.

Pojęcie pieniądza nie jest jednoznaczne. W szerokim znaczeniu, za pieniądz uznawane są wszelkie występujące w obrocie środki płatnicze, a zatem: pieniądz krajowy i zagraniczny (banknoty, bilety bankowe i monety), czeki, weksle, listy zastawne, obligacje i inne papiery wartościowe wystawione w jednostkach pieniężnych. W ścisłym znaczeniu, za pieniądz uznaje się wyłącznie te środki płatnicze, którym państwo nadaje moc umarzania zobowiązań pieniężnych¹. W Polsce prawnymi środkami płatniczymi są znaki pieniężne emitowane przez NBP. Znaki pieniężne należy odróżnić od jednostek pieniężnych. Znakiem pieniężnym (banknotem, bilonem) jest rzecz będąca nosicielem (nośnikiem) jednostek pieniężnych, którymi są abstrakcyjne jednostki (mierniki) wartości, uznawane przez państwo za prawny środek płatniczy. Jednostki pieniężne wyrażone są na znakach pieniężnych, które uważane są za zewnętrzną stronę pieniądza. Na pojęcie pieniądza składają się zatem jednostka pieniężna i znak pieniężny. W obrocie jednostka pieniężna występuje w dwóch formach:

- jako jednostka ucieleśniona w znaku pieniężnym (pieniądz gotówkowy) oraz
- jako jednostka oderwana od znaku pieniężnego (pieniądz bezgotówkowy, pieniądz bankowy, pieniądz elektroniczny i pieniądz sieciowy).

Do funkcjonowania jednostki pieniężnej w obrocie znak pieniężny nie jest więc niezbędny.

Pieniądz, a ściśle rzecz biorąc określona wartość ekonomiczna w postaci sumy pieniężnej wyrażonej w jednostkach pieniężnych, jest przedmiotem świadczenia w zobowiązaniu pieniężnym. W spełnieniu zobowiązania pieniężnego decydującą rolę odgrywa zatem jednostka pieniężna. Dla umorzenia zobowiązania pieniężnego ważne jest jednak, aby świadczenie zostało spełnione za pomocą pieniądza, któremu przysługuje prawna moc umorze-

¹ Por. S. Grzybowski, (w:) System prawa cywilnego. Część ogólna, t. 1, Ossolineum 1985, s. 444.

nia takiego zobowiązania. Przypomnijmy, że w Polsce prawnymi środkami płatniczymi mającymi moc umarzania zobowiązań pieniężnych są znaki pieniężne emitowane przez NBP (art. 31 i 32 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim²). Precyzyjnie rzecz ujmując, zobowiązanie pieniężne jest umorzone, gdy zostanie spełnione za pomocą jednostek pieniężnych ucieleśnionych w znaku pieniężnym wyemitowanym przez NBP. Prowadzi to do wniosku, że pieniądzem polskim w rozumieniu art. 310 k.k. są znaki pieniężne RP, o których mowa w art. 31 ustawy o NBP, tj. banknoty i monety opiewające na złote i grosze. Z treści art. 32 i 33 ustawy o NBP należy wyprowadzić jeszcze jeden wniosek, a mianowicie, że pieniądzem polskim, o którym mowa w art. 310 k.k., są tylko takie znaki pieniężne wyemitowane przez NBP, które znajdują się w obiegu³. Treść art. 32 cytowanej ustawy daje asumpt również do wniosku, że znaki pieniężne emitowane przez NBP są jednymi z wielu środków płatniczych występujących na obszarze RP. Ich znaczenie przejawia się w tym, że są prawnymi środkami płatniczymi, a zatem takimi, które posiadają moc umarzania zobowiązań pieniężnych. Inne środki płatnicze, które występują w Polsce, choć przeznaczone i wykorzystywane są do dokonywania płatności, pozbawione są już waloru prawnego umarzania zobowiązań pieniężnych.

W transakcjach wymiennych wykorzystywany jest przede wszystkim pieniądź gotówkowy w postaci banknotów oraz monet. Transakcje tego rodzaju stanowią jednak tylko niewielką część ogółu zawieranych transakcji. W gospodarce rynkowej większość płatności realizowana jest wszak za pomocą zleceń przekazu, weksli oraz czeków. W tego typu transakcjach finansowych wykorzystywany jest pieniądź bezgotówkowy, który może występować w postaci pieniądza bankowego, plastikowego, elektronicznego i sieciowego). Pieniądź bezgotówkowy nie jest prawnym środkiem płatniczym. Mimo to wykorzystywany jest do regulowania zobowiązań płatniczych. Jest to zatem pieniądź tak samo pożądany, jak pieniądź gotówkowy⁴. Pieniądź bankowy występuje w postaci zapisu na rachunku bankowym. W razie dokonywania płatności w formie bezgotówkowej za pomocą pieniądza bankowego, na rachunku bankowym stron transakcji następują stosowne księgowania. Na rachunku strony dokonującej płatności wielkość zaksięgowanych jednostek pieniężnych zostaje pomniejszona o stosowną kwotę. Natomiast na rachunku strony przyjmującej płatność wielkość zaksięgowanych jednostek pieniężnych zostaje powiększona o taką samą kwotę. Zobowiązanie pieniężne zostało zatem spełnione, lecz nie za pomocą znaków pieniężnych NBP

² Dz. U. Nr 140, poz. 938 ze zm.

³ Zob. Z. Cwiąkałski, (w:) Kodeks karny. Komentarz. Część szczególna, t. 3, Kraków 2006, s. 892.

⁴ Zob. J. Jakubczyk, Zarządzanie finansami. Odpowiedzialność finansowa, Wrocław 1999, s. 20.

(banknotów i monet), ale za pomocą jednostek pieniężnych, oderwanych od znaku pieniężnego.

Pieniądz bankowy nie jest emitowany przez NBP, nie występuje w postaci znaków pieniężnych, a jedynie jednostek pieniężnych. Nie może być więc utożsamiany z pieniądzem, o którym mowa w art. 31 ustawy o NBP. Dla pojęcia pieniądza w przestępstwie z art. 310 k.k. ma to takie znaczenie, że pieniądz bankowy nie może być utożsamiany z pieniądzem polskim. Powyższe stanowisko nie świadczy jednak o tym, że pieniądz bankowy pozbawiony jest ochrony na podstawie art. 310 k.k. Zostało już powiedziane, że ten rodzaj pieniądza bezgotówkowego przyjmowany jest obrocie jako środek płatniczy, służący do zwalniania z zobowiązań pieniężnych. Skoro tak, to pieniądz bankowy może występować jako desygnat pojęcia „inne środki płatnicze”, o których mowa w art. 310 k.k.

Pieniądz bezgotówkowy występuje również w postaci tzw. pieniądza plastikowego, pieniądza elektronicznego i pieniądza sieciowego.

Pojęcia pieniądz plastikowy używa się dla określenia płatności dokonywanej przy użyciu kart płatniczych. Dokonując zakupów, często mówimy – „płacę kartą”, „płacę pieniądzem plastikowym”. Pieniądz plastikowy to tzw. pieniądz bankowy, czyli wartość jednostek pieniężnych zapisana na rachunku bankowym posiadacza karty płatniczej. Dokonanie zapłaty za pomocą karty płatniczej powoduje obciążenie rachunku jej posiadacza i uznanie rachunku beneficjenta taką samą kwotą. W następstwie tego następuje też spełnienie zobowiązania pieniężnego. Pieniądz plastikowy może więc występować jako desygnat pojęcia „inne środki płatnicze” z art. 310 k.k.

Pojęcie pieniądz elektroniczny występuje w prawie wspólnotowym, m.in. w Dyrektywie Parlamentu i Rady z dnia 18 września 2000 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad tą działalnością⁵. Dla celów tej Dyrektywy, pieniądz elektroniczny jest traktowany jako elektroniczny surrogat monet i banknotów, który jest przechowywany na elektronicznym nośniku, takim jak karta mikroprocesorowa lub pamięć komputera, a który przeznaczony jest głównie do dokonywania płatności elektronicznych o ograniczonej wartości. Wymieniona Dyrektywa definiuje „pieniądz elektroniczny” jako wartość pieniężną, stanowiącą prawo do roszczenia wobec emitenta, która jest:

- przechowywana na nośniku elektronicznym,
- emitowana w zamian za środki pieniężne o wartości nie mniejszej niż wartość wyemitowana,
- środkiem płatniczym akceptowanym przez przedsiębiorstwa inne niż emitent.

⁵ OJ L 275 z dnia 27 października 2002 r., s. 39–43.

W prawie polskim pojęcie pieniądza elektronicznego wprowadzone zostało ustawą z dnia 23 sierpnia 2001 r. o zmianie ustawy – Prawo bankowe oraz o zmianie innych ustaw⁶. W aktualnym brzmieniu Prawa bankowego pieniądz elektroniczny oznacza wartość pieniężną stanowiącą elektroniczny odpowiednik znaków pieniężnych, która spełnia łącznie następujące warunki:

- jest przechowywana na elektronicznych nośnikach informacji,
- jest wydawana do dyspozycji na podstawie umowy w zamian za środki pieniężne o nominalnej wartości nie mniejszej niż ta wartość,
- jest przyjmowana jako środek płatniczy przez przedsiębiorców innych niż wydający ją do dyspozycji,
- na żądanie jest wymieniana przez wydawcę na środki pieniężne,
- jest wyrażona w jednostkach pieniężnych.

Definicję pieniądza elektronicznego uzupełniają przepisy ustawy z dnia 12 września 2002 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych⁷, a w szczególności pojęcia elektronicznego instrumentu płatniczego i instrumentu pieniądza elektronicznego.

Aktualnie pieniądz elektroniczny występuje w dwóch postaciach:

- elektronicznej portmonetki; w tej postaci pieniądz zapisany jest na karcie elektronicznej, z możliwością uzupełnienia stanu konta lub jednorazowego wykorzystania,
- pieniądza sieciowego; w tej postaci pieniądz zapisany jest na dysku komputera i przeznaczony jest do dokonywania płatności w Internecie.

Stosownie do wymienionej regulacji, pieniądz elektroniczny jest odpowiednikiem pieniądza obiegowego (bilonu i monet). Jest wydawany jako zamiennik kwoty w gotówce. Kwota pieniędzy jako pieniądz elektroniczny może być zapisana w postaci impulsów na mikroprocesorze karty plastikowej, tzw. elektronicznej portmonetki, albo na dysku komputera. Do korzystania z pieniądza elektronicznego nie jest potrzebne konto bankowe. Wystarczy w uprawnionym miejscu (sklepie, poczcie, banku itd.) „przełączyć” na kartę impulsy odpowiadające wybranej kwocie pieniędzy. Po dokonaniu zapłaty przy użyciu karty, liczba impulsów jest pomniejszana o odpowiednią wielkość jednostek pieniężnych. Pieniądze elektroniczne zapisane na mikroprocesorze karty można z powrotem zamieniać na gotówkę.

Pieniądz sieciowy nie posiada materialnej postaci. Występuje w postaci pliku zapisanego na dysku komputera. Płatność przy użyciu pieniądza sieciowego odbywa się inaczej niż za pomocą elektronicznej portmonetki. Do dokonywania płatności w internecie przy użyciu pieniądza sieciowego służy odpowiednie oprogramowanie, które umożliwia przekazywanie elektronicz-

⁶ Dz. U. Nr 111, poz. 1195.

⁷ Dz. U. Nr 169, poz. 1385 ze zm.

nych impulsów (pieniądza sieciowego) do komputera beneficjenta oraz dokonywanie odpowiednich zapisów po każdej transakcji w saldzie rachunku użytkownika. Pieniądz sieciowy jest zatem elektronicznym odpowiednikiem gotówki; jest „cyfrową gotówką”. Posiada więc funkcję płatniczą.

Dodać należy, że w Decyzji ramowej Rady Europy z dnia 28 maja 2001 r. w sprawie zwalczania fałszowania i oszustw związanych z bezgotówkowymi środkami płatniczymi⁸ zdefiniowano pojęcie instrumentu płatniczego, które oznacza instrument materialny inny niż prawny środek płatniczy, umożliwiający poprzez swój szczególny charakter, samodzielnie lub w połączeniu z innym instrumentem (płatniczym), jego posiadaczowi lub użytkownikowi dokonywanie przekazywania pieniędzy lub wartości pieniężnych, np. karty kredytowe, karty euroczeków i inne karty wydawane przez instytucje finansowe, czeki podróżne, euroczeki, inne czeki i weksle, które są chronione przed imitacjami lub oszukańczym użyciem za pomocą np. wzoru, kodu lub podpisu. Zakres przedmiotów będących instrumentami płatniczymi ograniczony został w zasadzie do takich, które są surogatami (substytutami) pieniądza obiegowego. Z kolei, rozporządzenie (WE) nr 2560/2001 Parlamentu i Rady Europy z dnia 19 grudnia 2001 r. w sprawie płatności transgranicznych w euro⁹ zalicza karty płatnicze (zarówno kredytowe, debetowe, debetowe z odroczonej płatnością oraz karty rozliczeniowe), a także karty do zastosowania w bankowości telefonicznej i internetowej do instrumentów płatności ze zdalnym sterowaniem, a szerzej do instrumentów płatności elektronicznej. Do instrumentów płatności elektronicznej wymienione rozporządzenie zalicza także instrument pieniądza elektronicznego.

Omówione wyżej postacie pieniądza bezgotówkowego, podobnie jak pieniądz bankowy, nie mogą występować w przestępstwie z art. 310 k.k. jako desygnaty pieniądza polskiego, ale jako desygnaty pojęcia inny środek płatniczy.

Pieniądzem obcym w rozumieniu art. 310 k.k. są pozostające w obiegu prawne środki płatnicze innych państw, jak również pieniądz Unii Europejskiej – euro¹⁰. Euro, jako waluta, dzieli się na 100 części o nazwie „cent”. Nazwa wspólnej waluty jest taka sama we wszystkich językach urzędowych Unii Europejskiej, z uwzględnieniem używania innych alfabetów. Wyłączne prawo do emisji euro przysługuje Europejskiemu Systemowi Banków Centralnych, który składa się z Europejskiego Banku Centralnego i narodowych banków centralnych państw, które wchodzi w skład Unii Gospodarczej i Walutowej. Kodem walutowym euro jest „EUR”. Od dnia 1 stycznia 2002 r., w krajach UGW euro jest jedynym prawnie akceptowanym środkiem płatni-

⁸ OJ L 149 z dnia 2 czerwca 2001 r., s. 1–4.

⁹ OJ L 344 z dnia 28 grudnia 2001 r., s. 13–16.

¹⁰ Zob. O. Górniok, *Przestępstwa gospodarcze*. Rozdziały XXXVI i XXXVII kodeksu karnego. Komentarz, Warszawa 2000, s. 127.

czym w obrocie bezgotówkowym, a od dnia 1 lutego 2002 r., także w obrocie gotówkowym.

Obok euro, pieniądzem obcym, o którym mowa w art. 310 k.k., będą także waluty wymienne, wymienione w obwieszczeniu Prezesa NBP z dnia 17 września 2002 r. w sprawie ogłoszenia wykazu walut wymiennych¹¹.

Reasumując powyższe rozważania, należy powiedzieć, że pieniądź jest pojęciem wieloznacznym, gdyż występuje w wielu postaciach. W przestępstwie z art. 310 k.k. pod pojęciem pieniądza należy rozumieć tylko jedną z aktualnych postaci pieniądza, a mianowicie, emitowany przez NBP pieniądź obiegowy w postaci banknotów i monet, opiewających na złote i grosze. Pozostałe współczesne postacie pieniądza, w przestępstwie z art. 310 k.k., występują jako desygnaty innego środka płatniczego.

Dla analizy omawianego w niniejszym artykule pojęcia kapitałnego znaczenia ma także wyróżnienie w pojęciu pieniądza jednostki pieniężnej i znaku pieniężnego. W razie fałszowania pieniądza, czynności sprawcze podrabiania lub przerabiania skierowane są bowiem na znak pieniężny, będący materialnym nośnikiem jednostek pieniężnych. W przypadku sfalszowania pieniądza obiegowego sprawa jest o tyle prosta, że sprawca wytwarza fałszyfikat takiego pieniądza (znaku pieniężnego) albo ingeruje w jego materialny nośnik, tj. znak pieniężny. W istocie bowiem przedmiotem fałszerstwa nie są jednostki pieniężne, a znak pieniężny. Sprawca, podrabiając lub przerabiając znak pieniężny, dokonuje swoistej kreacji jednostek pieniężnych. Ten właśnie element działalności przestępnej nacechowany jest szczególnie wysokim ładunkiem szkodliwości.

Rzecz wygląda inaczej, gdy mamy do czynienia z pieniądzem bezgotówkowym. W takiej sytuacji, jednostki pieniężne pieniądza bezgotówkowego pozbawione są materialnego nośnika w postaci znaku pieniężnego. W przypadku pieniądza bezgotówkowego, jednostki pieniężne występują w obrocie za pomocą innych nośników niż znak pieniężny. Zatem, w razie fałszowania pieniądza bezgotówkowego, czynności sprawcze przestępstwa z art. 310 § 1 k.k., tj. podrobienie i przerobienie, skierowane są przez sprawcę do materialnych nośników, przy użyciu których jednostki pieniężne krążą w obrocie¹². Dla zobrazowania problemu odwołać się można do karty płatniczej, o której mowa w art. 4 ust. 4 Prawa Bankowego. Taką kartę uznać należy za inny środek płatniczy w rozumieniu art. 310 k.k., albowiem z mocy art. 63 Prawa Bankowego, art. 22 ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej¹³, art. 2 i 14 ustawy o elektronicznych instrumentach płatniczych, umożliwia dokonywanie zapłaty pieniądzem bezgotówkowym

¹¹ M. P. Nr 42, poz. 649.

¹² Zob. postanowienie SN z dnia 7 października 2003 r., V KK 39/03, OSNKW 2003, nr 11–12, poz. 101.

¹³ Dz. U. Nr 173, poz. 1807.

(bankowym), i w tym celu przyjmowana jest przez przedsiębiorców jako surrogat pieniądza obiegowego. Wobec niematerialnej postaci pieniądza bezgotówkowego, karta płatnicza jest nośnikiem tego pieniądza w tym znaczeniu, że umożliwia dostęp do pieniądza bankowego zapisanego na rachunku posiadacza karty, a przez to dokonanie zapłaty i rozliczenie transakcji. Karta płatnicza stanowi też instrument płatności ze zdalnym dostępem, w rozumieniu rozporządzenia (WE) nr 2560/2001 Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 19 grudnia 2001 r. w sprawie płatności transgranicznych w euro¹⁴. Dlatego, w razie sfalszowania karty płatniczej, zachowanie sprawcy należy oceniać przez pryzmat art. 310 k.k. jako sfalszowanie innego środka płatniczego¹⁵.

Powyższe uwagi prowadzą do konkluzji, że w razie sfalszowania nośnika pieniądza bezgotówkowego następuje wykreowanie przez sprawcę jednostek pieniężnych. Podrobienie karty płatniczej sprawia wszak, że do obrotu wprowadzone zostają jednostki pieniężne bezgotówkowego pieniądza bankowego, którymi sprawca dokonuje np. zapłaty za nabyty towar. Taki sam skutek przyniesie sfalszowanie nośnika innego rodzaju pieniądza bezgotówkowego. Powyższe działanie jest zatem tak samo szkodliwe, jak fałszowanie pieniądza obiegowego.

W podsumowaniu należy powiedzieć, że przedmiotem fałszerstwa w przestępstwie z art. 310 k.k. może być pieniądz gotówkowy (obiegowy) i pieniądz bezgotówkowy. W każdym przypadku, czynności sprawcze skierowane są do materialnego nośnika, za pomocą którego jednostki pieniężne pieniądza obiegowego i pieniądza bezgotówkowego cyrkulują w obrocie. Dotyczy to zarówno pieniądza polskiego, pieniądza obcego, jak i innych środków płatniczych.

¹⁴ OJ L 344 z dnia 28 grudnia 2001 r., s. 13–16.

¹⁵ Zob. postanowienie SN z dnia 7 października 2003 r., V KK 39/03, OSNKW 2003, nr 11–12, poz. 101 oraz wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 20 listopada 2002 r., II AKa 467/02, OSA 2003, nr 4, poz. 36.